

Finlandssvenskarna och svenskan i Finland

Av Saara Haapamäki, Åbo Akademi

Inledning

Trots att så gott som alla länder i världen är i praktiken flerspråkiga, finns det förhållandevis få länder som är officiellt två- eller flerspråkiga. Finland hör till dessa undantag med sina två nationalspråk, finska och svenska. Det anmärkningsvärda i sammanhanget är att svenskan inte har status som minoritetsspråk utan faktiskt är likvärdig med finskan som ett av landets officiella språk. Den finländska folkgrupp som har svenska som modersmål kallas *finlandssvenskar*. Man antar att det har funnits svensktalande personer i Finland åtminstone sedan 1100-talet, även om själva termen *finlandssvensk* började användas först i början av 1900-talet. Svenska språket har under alla tider varit ett samhällsbärande språk i Finland. Det är dessutom så att svenskan var det dominerande språket och det enda officiella språket i landet i flera hundra års tid, ända fram till slutet av 1800-talet, då finska språket blev formellt jämställt med svenskan. Idag är finskan det dominerande språket, och svenska talas (år 2006) som modersmål endast av 5,5 % av befolkningen.

Geografiskt sett är finlandssvenskarna koncentrerade till kustområden i Nyland (södra Finland), Åboland (sydvästra Finland) och Österbotten (västra Finland). Därtill kommer det enspråkigt svenska autonoma öriket Åland. De finländska kommunerna delas i enspråkigt finska kommuner, enspråkigt svenska kommuner (sådana finns främst på Åland och i Österbotten), tvåspråkiga kommuner med finsk majoritet och tvåspråkiga kommuner med svensk majoritet. En kommun räknas som tvåspråkig om minst 8 % eller minst 3 000 personer har minoritetsspråket som modersmål. Det finns finlandssvenskar bosatta i alla kategorier av kommuner, men majoriteten av dem är bosatta i enspråkigt svenska eller tvåspråkiga kommuner.

Det finns alltså knappt 300 000 personer i Finland som i folkbokföringen har angett att de har svenska som modersmål. I ett globalt perspektiv är det förstås fråga om en mycket liten grupp människor. Faktum är dock att finlandssvenskarna utgör en tämligen livskraftig minoritet. Trots att förhållandet mellan den finskspråkiga och den svenskspråkiga befolkningsgruppen inte alltid har varit enbart harmonisk (vilket åtskilliga språkstridigheter vittnar om), kan man säga att den finlandssvenska minoritetens situation är rätt bra och det av flera skäl. För det första garanterar både grundlagen (den nyaste från år 2000) och språklagstiftningen (den ursprungliga språklagen från 1922 och den nya från 2004) svenskans ställning som ett officiellt språk. För det andra har antalet finlandssvenskar varit relativt stabilt. År 1900 fanns det 350 000 finlandssvenskar, år 2006 fanns det 289 609. Visserligen har den procentuella andelen minskat mer drastiskt på grund av att antalet finländare har ökat. För det tredje är majoritetsbefolkningens inställning, åtminstone jämfört med

situationen i många andra länder i världen, tämligen välvillig. Av de finskspråkiga ser största delen positivt på svenskans betydelse. För det fjärde är svenska ett obligatoriskt skolämne för alla finskspråkiga finländare. Alla finländare borde alltså ha åtminstone elementära kunskaper i svenska (i praktiken kan det dock ibland och särskilt i vissa delar av Finland vara svårt att göra sig förstådd på svenska). Naturligtvis gäller även det omvända, dvs. att även den svenskspråkiga befolkningen måste lära sig finska i skolan. För det femte stärks svenskans ställning i Finland av att det är ett så kallat pluricentriskt språk, dvs. ett språk som har officiell status i fler än ett land. Det är naturligtvis en viktig förutsättning för att svenskan ska förbli ett livskraftigt språk i Finland att samma språk talas av ca 9 miljoner människor i Sverige.

Det finlandssvenska samhället

Vad innebär då den lagstadgade tvåspråkigheten i praktiken? Det innebär bl.a. att alla lagar stiftas och publiceras både på finska och svenska och att varje medborgare har rätt att använda sitt modersmål (finska eller svenska) inför domstolen och hos andra myndigheter. Det innebär också att alla officiella skyltar är både på finska och svenska i tvåspråkiga kommuner. Det finns utbildning på svenska i Finland från förskola till universitet. Man ska också kunna få hälsovård på både finska och svenska. Man kan utöva religion på svenska, och det finns ett svenskt biskopstift, stationerat i Borgå. Dessutom finns det en svensk garnison där man får militärutbildning på svenska. I ärlighetens namn bör det dock sägas att de svenskspråkigas möjligheter att uträtta sina ärenden på svenska inte alltid motsvarar den idealbild som lagen föreskriver.

Medieutbudet i Svenskfinland är med tanke på minoritetens storlek relativt brett. Det finns 11 finlandssvenska dagstidningar, två radiokanaler och en TV-kanal. Därtill finns det flera teaterscener och flera förlag som ger ut böcker på svenska.

Något som inte är helt oviktigt i sammanhanget är att finlandssvenskarna har ett eget politiskt parti, Svenska folkpartiet, som allt som oftast ingått i Finlands regering. Samtliga andra politiska partier i Finlands riksdag är officiellt tvåspråkiga.

Finlandssvensk kultur

Finlandssvenskarna har bidragit med betydande kulturyttringar på olika områden. Dessa har på ett avgörande sätt satt sin prägel på den finländska kulturen i stort, så att man med fog kan säga att svenska språket och den finlandssvenska kulturen är grundläggande byggstenar i det finländska kulturlivet. Här kan man nämna att t.ex. Johan Ludvig Runeberg – som alltså skrev sina verk på svenska – betraktas som Finlands nationalskald av såväl den svenskspråkiga som den finskspråkiga befolkningen.

Andra berömda svenskspråkiga kulturpersonligheter i Finland har varit t.ex. kompositören Jean Sibelius, konstnärerna Akseli Gallén-Kallela, Albert Edelfelt och Helene Scherfbeck, filosofen Georg Henrik von Wright, författarna Zacharias Topelius, Edith Södergran, och Tove Jansson.

Finlandssvensk identitet

För representanter av olika minoriteter är det sannolikt oftare än för majoritetsbefolkningen angeläget att fundera på den egna identiteten, så även för finlandssvenskarna. Kanske just detta grubblande över det typiskt finlandssvenska och över kärnan i den finlandssvenska identiteten har lett till det som den finlandssvenska författaren, Merete Mazzarella, konstaterar vara det mest typiskt finlandssvenska: att hävda att man inte är typiskt finlandssvensk. Vad detta typiskt finlandssvenska är som många vill ta avstånd från, är emellertid svårfångat. I de undersökningar som har gjorts har man dock kommit fram till att finlandssvenskarna upplever sig ha en egen identitet som skiljer sig från såväl finsk som sverigesvensk identitet. I en nyligen gjord undersökning kom det fram att majoriteten (83 %) av finlandssvenskarna anser att det finns annat än bara språket som förenar finlandssvenskarna, samtidigt som över hälften (64 %) ansåg att finlandssvenskarna i Nyland och Österbotten har bara litet gemensamt. Resultaten är således något motstridiga, men sådant som ibland kommer upp när man diskuterar byggstenarna i den finlandssvenska identiteten är t.ex. vissa egna traditioner som Luciafirandet, midsommarstång och snapsvisor. Skillnaderna mellan de olika finlandssvenska regionerna och vardagen i dessa är emellertid så stora att det knappast är motiverat att tala om en enhetlig finlandssvensk identitet. Det är i stället just svenska språket som är den viktigaste sammanhållande faktorn för finlandssvenskarna.

Finlandssvenskan som språk

Det som finlandssvenskarna ofta upplever som kränkande är den okunskap de möter i Sverige som kommer till uttryck i kommentarer av typen ”Oj vad bra svenska du kan även om du talar med finsk brytning”. Det är alltså viktigt att komma ihåg att finlandssvenskarna talar svenska som modersmål, precis som vilken svensk som helst som är bosatt i Sverige. Det som kan vara orsaken till de kommentarer finlandssvenskarna ibland får i Sverige är att den finländska svenskan låter annorlunda än svenskan i Sverige. Det som troligtvis lättast och snabbast avslöjar en finlandssvensk är uttalet och intonationen, som antagligen gett upphov till att vissa sverigesvenskar använt benämningen *muminsvenska* (med anspelning på Tove Janssons populära Muminböcker) om denna varietet. Men det är just detta uttal som också gör att nordbor i allmänhet har lättare att förstå finlandssvenska än många andra nordiska språkvarieteter.

När man diskuterar skillnader mellan finlandssvenska och sverigesvenska är det viktigt att först klargöra vilken språkform man menar. Således kan man säga att den skrivna

svenskan i Finland är densamma som i Sverige. De svenska språkvårdsmyndigheterna i Finland ger således samma riktlinjer för korrekt språkbruk som språkvårdsmyndigheterna i Sverige. I denna mening är det fråga om samma språk. Men den talade svenskan i Finland skiljer sig som sagt ganska markant från den talade svenskan i Sverige. I det här sammanhanget är det dock viktigt att komma ihåg att den talade svenskan inte låter likadant i alla delar av Sverige heller – det finns alltså betydande skillnader mellan de varieteter som talas t.ex. i Norrland eller i Skåne. I den bemärkelsen är svenskan i Finland bara en regional varietet bland andra regionala varieteter av svenskan. Men inte heller den finländska svenskan är någon enhetlig språkform. I själva verket finns det mycket stora skillnader mellan de svenska varieteter som talas exempelvis på Åland, i Åboland, Nyland och Österbotten. Således kan man säga att *finlandssvenska* egentligen är en samlingsterm för en rad östsvenska dialekter.

En vanlig missuppfattning är att finlandssvenskan är mycket påverkad av finskan. Det är dock bara svenskan i de större städerna och på andra orter i södra Finland där kontakterna med finskan varit tätare som uppvisar en tydlig inverkan från finskan. Däremot är dialekterna i de gamla, mer isolerade svenskbygderna, särskilt i Österbotten, tämligen opåverkade av finskan. På dessa områden har det bott – och bor – åtskilliga människor vars kunskaper i finska är svaga, för att inte säga obefintliga. Det går nämligen att leva helt på svenska i Finland.

Det är alltså viktigt att komma ihåg att den talade finlandssvenskan uppvisar en betydande regional variation. De österbottniska dialekterna skiljer sig markant från de sydfinlandssvenska varieteterna, vilka i sin tur ligger närmare det finlandssvenska standardtalspråket. Drag som förekommer i österbottniska dialekter (och förvisso delvis även i några sydfinlandssvenska dialekter) är t.ex. diftongering (*heim* 'hem'), bevarat tregenussystem (*hon de klockon* 'den där klockan', *han de bi:lin* 'den där bilen', *he de huse* 'det där huset'), apokopering, dvs. bortfall av obetonad ändelsevokal (*såld* 'sålde'), tjockt *l*-ljud och s.k. norrländsk förmjukning (*di:tje* 'diket'). Varje region har naturligtvis också sina egenheter i ordförrådet.

Om man bortser från de regionala skillnaderna, kunde man peka ut vissa språkdrag som är gemensamma för flera finlandssvenska varieteter. På uttalsnivån kan man framför allt nämna ett från sverigesvenskan avvikande accentsystem (motsatsen mellan akut och grav accent saknas i regel) och en annorlunda satsmelodi, vilka är särdrag som svårligen låter sig fångas i en skriven text (den som är intresserad av att lyssna på hur finlandssvenskan låter kan besöka t.ex. Svenska litteratursällskapets hemsida, där projektet *Spara det finlandssvenska talet* tillhandahåller prov på finlandssvenska: www.sls.fi/sparatalet). Andra uttalsegenheter som man kan nämna är kortstavighet i uttalet av ord som *bara* (som alltså i motsats till sverigesvenskan uttalas med kort vokal), bortfall av slutändelser i ord som *tala* ('talade') och *huse* ('huset'), *u*-ljudet och *a*-ljudet som låter annorlunda i Finland än i Sverige, uttalet av vissa

konsonantkombinationer, såsom *-rs* (i ord som *fors*) som uttalas med ett hörbart *r*, samt *dj-* (i ord som *djur*) som uttalas med ett hörbart *d*. Vad gäller ordförrådet, finns det många ord i finlandssvenskan som inte är gångbara i Sverige. Här handlar det inte bara om finska lånord (såsom *kiva* 'trevlig', *juttu* 'sak, historia, artikel', *tarra* 'klistermärke') utan också om vissa särfinlandssvenska ord som betecknar specifika företeelser och institutioner i det finländska samhället, (t.ex. *undervisningsministeriet* 'utrikesdepartementet'), ord som är föråldrade i Sverige (t.ex. *pulpet* 'skolbänk') eller ord som utgör s.k. översättningslån från finskan (*skyddsväg*, fi. *suojatie* 'övergångsställe'). Vissa ord används också i en annan betydelse i finlandssvenskan än i sverigesvenskan, t.ex. *nog*, som i Finland betyder 'helt säkert', medan det i Sverige betyder 'kanske'. Det finns även vissa syntaktiska egenheter i finlandssvenskan. En sådan är tendensen att inleda satsen med negation, t.ex. *Inte vet jag*. Prepositionsbruket är också något annorlunda än i sverigesvenskan, vilket kommer till uttryck i konstruktioner som *hämta barnen från* ('på') *dagis* och t.ex. i en viss förkärlek för prepositionen *åt* i konstruktioner där man i Sverige använder prepositionerna *för* eller *till*. På det diskursiva planet kan man nämna användningen av vissa specifika uppmärksamhetsframkallare och andra pragmatiska partiklar, såsom *hej*, *hördu*, *nå*, och *men att* som inte används på samma sätt och i samma utsträckning i sverigesvenskan.

Men trots vissa skillnader mellan det talade språket i Finland och i Sverige, förstår svensktalande personer varandra utan större svårigheter i de båda länderna. Detta uttrycker även den finlandssvenska författaren Wava Stürmer i dikten "Ett tal till en rikssvensk":

Språket vi talar
är svenska.
Och differenserna mellan oss
är små. – Av typen ämbar.
I Sverige kallar ni ämbaret hink
och det är för galet
ty en hink
har alltid lock hos oss.
Men för er
är vår hink en flaska
Och en flaska av metall
med lock på
är hart när omöjligt
att tänka sig – för oss.

Men sådant är ju ändå av ringa vikt.

[...]

Som två utlänningar
olika men jämlika
och med samma språk
så när som på litet klott och rådd.
Det du, Rikssvensk!